

KONSITUTSIYA – ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Nazarova Sevinch Murodullo qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Pedagogika fakulteti Psixologiya yoʻnalishi 1-bosqich talabasi
Elektron pochta: nsevinch741@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolamda konstitutsiyaning jamiyatdagi erkin va farovon hayot tarzini taʼminlashdagi roli ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqolada konstitutsiyaning fuqarolarning asosiy huquqlari va erkinliklarini kafolatlash, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni taʼminlashdagi ahamiyati koʻrsatib oʻtilgan.

Kalit soʻzlar: Konstitutsiya, huquqiy kafolatlar, erkin hayot tarzi, farovonlik, ijtimoiy adolat, fuqarolarning huquqlari, konstitutsiyaviy islohotlar, Prezident vakolatlari, Referendum

KIRISH

Har bir davlatning rivojlanishi va barqarorligi uning fuqarolarining erkinligi, huquqiy himoyalaniishi va farovon hayot tarziga bogʻliq. Shu nuqtai nazardan, konstitutsiya – davlatning eng oliy normativ hujjati sifatida – fuqarolarning asosiy huquqlari va erkinliklarini belgilaydi. Konstitutsiyaviy tartib, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy adolat va iqtisodiy barqarorlikni taʼminlash vositasi sifatida xizmat qiladi.

Konstitutsiya har bir fuqaroning erkinliklarini himoya qilishning asosiy vositasi hisoblanadi. U huquqiy meʼyorlar orqali ijtimoiy institutlar faoliyatini tartibga soladi va fuqarolarning hayotini mustahkamlaydi. Masalan, Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi fuqarolarning taʼlim olish, sogʻliqni saqlash, ish bilan taʼminlanish va adolatli sudlovga ega boʻlish kabi huquqlarini kafolatlaydi. Bu esa bevosita farovon hayot tarziga olib keladi. Erkin hayot tarzi – shaxsning ijtimoiy, siyosiy va madaniy jihatdan oʻzini erkin ifoda eta olishi bilan belgilanadi. Konstitutsiya esa bu erkinliklarni tartibga soluvchi va himoya qiluvchi asosiy huquqiy vositadir. Masalan, soʻz erkinligi, yigʻilish va birlashish erkinligi, shaxsiy daxlsizlik kabi kafolatlar jamiyatdagi fuqarolarning shaxsiy va jamoaviy farovonligini taʼminlaydi.

Farovon hayot faqat huquqiy kafolatlar bilan cheklanmaydi. U shuningdek, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ham oʻz ichiga oladi. Konstitutsiya iqtisodiy barqarorlikni taʼminlashga, ijtimoiy himoya choralarini belgilashga ham qaratilgan. Masalan, fuqarolarga sogʻliqni saqlash xizmatlari, ijtimoiy nafaqalar, sifatli taʼlim va xavfsiz ish oʻrinlarini kafolatlash orqali ularning hayot darajasi oshiriladi. Bu esa erkinlik va farovonlikni birlashtiruvchi asosiy omil hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi haqida soʻz yuritishdan oldin Konstitutsiya nima? - degan savolga javob berish oʻrinlidir.

Konstitutsiya lotincha “Constitution” soʻzidan olingan boʻlib, “Tuzilish va Tuzuk – degan maʼnolarni bildiradi.

Konstitutsiya – davlatning asosiy qonuni hisoblanadi. Konstitutsiya davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirilish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va shaxsning oʻzaro munosabatlari, shuningdek, sud tizimini hamda davlat va jamiyatning oʻzaro munosabatlarini belgilab beradi.

Qadimgi Rimda ham “Konstitutsiya” atamasi boʻlgan hamda Imperator Konstitutsiyasi deb atalgan.

Qadimda Sharq va Osiyo hamda Markaziy Osiyo mamlakatlarida Amir Temur “Tuzuklar”i Konstitutsiyaviy hujjat xususiyatiga ega boʻlgan shariat qonunlarini oʻz ichiga olgan.

Mustaqilligimizning ilk yillarida qabul qilingan asosiy Qonunimiz (Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi) Sharq va Gʻarb, Janub va Shimolning 97 ta mamlakati toʻplagan ilgʻor

konstitutsiyaviy tajribaga muvofiq hamda jahon davlatlarining konstitutsiyaviy tajribasini bir qator ilg'or jihatlari hisobga olgan holda, "Birlashgan Millatlar Tashkiloti", "Yevropada Xavfsizlik va hamkorlik kengashi" kabi nufuzli xalqaro tashkilotlar va AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya kabi davlatlar mutaxassislarining ekspertizasidan o'tgandan so'ng 1992-yil 8-dekabr kuni Bosh Qonunimiz qabul qilingan. Shu kundan e'tiboran, 8-dekabr – umumxalq bayrami deb e'lon qilindi.

Bundan tashqari, Qomusimizda 1948-yil 10-dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 217 A (III) ko'rsatmasi orqali qabul qilingan "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi"da e'lon qilingan ko'rsatmalari inobatga olingan.

Mustaqil O'zbekistonning birinchi Konstitutsiyasi yangi mustaqil davlatning huquqiy kafolatlarini shakllantirdi. Shunday qilib, O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qilgan sanadan e'tiboran dunyo sahnida yangi, suveren davlat tashkil topgan bo'lsa, birinchi Konstitutsiyamiz qabul qilingan kuni davlatimiz yangidan tug'ildi, haqiqiy mustaqilligimizga mustahkam huquqiy poydevor qo'yildi.

O'zbekiston konstitutsiyasiga hozirgi vaqtga qadar unga rasman 14 marotaba o'zgartirishlar kiritilgan hisoblanadi. Agar har bir normani hisoblasak, unda jami 68 ta normaga tuzatish, o'zgartirish va qo'shimcha kiritilgan.

Jumladan:

1. 1993-yil 28-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 77-moddasiga o'zgartirish kiritish to'g'risida"gi qonun, 77-modda: Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlari soni 150 nafardan iboratligi to'g'risidagi normaga miqdorning aniq chegarasini kengaytiruvchi o'zgartirish kiritildi. Ya'ni "bir yuz yigirma deputatdan iborat" jumlasini "deputatlardan iborat" tarzda o'zgartirildi.

2. 2003-yil 24-aprelda "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonun: O'n yillik jimlikdan so'ng konstitutsiyaning bir yuzdan 30 ta normasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. O'zgartirishlar ikki palatali parlamentga o'tilishi munosabati bilan amalga oshirilgan edi. Xususan, konstitutsiyaning beshinchi bo'limi, XVIII–XX, XXIII boblariga taalluqli, kelgusida ikki palatali parlamentni saylash va prezidentning konstitutsiyaviy vakolat muddatini besh yildan yetti yillik qilib o'zgartirish masalasiga bog'liq.

2002-yil 27-yanvarda ikki palatali parlament tuzish va prezidentning konstitutsiyaviy vakolat muddatini o'zgartirish to'g'risidagi ikki muhim masala bo'yicha referendum o'tkazildi.

Referendum qaroriga muvofiq, "Referendum yakunlari hamda davlat hokimiyati tashkil etilishining asosiy prinsiplari to'g'risida", "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida", "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi konstitutsiyaviy qonunlar o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish uchun asos bo'ldi.

Oliy Majlis ikki palata – Qonunchilik palatasi va Senatdan iboratligi, Qonunchilik palatasi bir yuz yigirma deputatdan iborat bo'lishi, Qonunchilik palatasi va Senatning mutlaq hamda birgalikdagi vakolatlari, prezident vakolat muddati yetti yilga uzaytirilishi bilan bog'liq o'zgartirishlar kiritildi.

1. 2007-yil 11-aprelda "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining moddalariga tuzatishlar kiritish to'g'risida (89-moddasiga, 93-moddasining 15-bandiga, 102-moddasining ikkinchi qismiga)"gi qonun: Konstitutsiyaning uchta normasiga o'zgartirish va qo'shimcha kiritildi. Prezidenti davlat boshlig'i va davlat hokimiyati organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini hamda hamkorligini ta'minlashi, shuningdek, qonunlarni buzgan yoki sha'ni va qadr-qimmatiga dog' tushiradigan xatti-harakat sodir etgan tuman va shahar hokimlarini prezident o'z qarori bilan lavozimidan ozod etishga haqli ekaniga oid o'zgartirish kiritildi.

2. 2008-yil 25-dekabrda "Saylov to'g'risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonunlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi qonun, yana o'sha 77-modda: Bitta normaga o'zgartirish kiritildi. Konstitutsiyaning 77-moddasida Qonunchilik palatasi qonunga muvofiq saylanadigan bir yuz ellik deputatdan iborat bo'lishi belgilandi.

3. 2011 yil 18 aprelda "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini ayrim moddalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida(78, 80, 93, 96 va 98-moddalariga)"gi qonun:

Konstitutsiyaning beshta normasiga o'zgartirish va qo'shimcha kiritildi. Bu o'zgartirish va qo'shimchalar prezident, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlar o'rtasidagi vakolatlarning yanada mutanosib taqsimlanishini ta'minlash, siyosiy partiyalarning roli va ta'sirini kuchaytirish maqsadini ko'zlagan edi.

Qonun Oliy Majlis bosh vazir hisobotlarini eshitishi va muhokama qilishi tartibini belgiladi. Bosh prokuror o'rinbosarlarini tayinlash hamda ularni lavozimidan ozod etish to'g'risidagi prezident farmonlarini tasdiqlash Senatning mutlaq vakolatlaridan chiqarildi. Qolaversa, Prezident ijro etuvchi hokimiyatga rahbarlik qilishi haqidagi norma chiqarildi.

Qonun bilan prezident viloyatlar hokimlarini hamda Toshkent shahar hokimini tayinlashi hamda lavozimidan ozod etishi bosh vazir taqdimiga binoan amalga oshirilish tartibi o'rnatildi. Bundan tashqari, bosh vazir nomzodi Qonunchilik palatasiga saylovda eng ko'p deputatlik o'rinlarini olgan siyosiy partiya yoki eng ko'p deputatlik o'rinlarini qo'lga kiritgan bir necha siyosiy partiya tomonidan taklif etilishi belgilandi. Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish haqidagi norma mustahkamlandi. Nihoyat, 96-moddaga muhim o'zgartirish kiritildi: Prezident vazifasini bajarolmay qolgan holatda uning vazifa va vakolati vaqtincha Senat raisi zimmasiga yuklanadi. Uch oy ichida prezident saylovi tashkil etiladi va o'tkaziladi.

4. 2011-yil 12-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 90-moddasiga tuzatish kiritish to'g'risida"gi qonun, yetti yildan besh yilga qaytish Bitta normaga tuzatish kiritildi. U prezidentning vakolat muddati yetti yildan besh yilga qisqartirilishi bilan bog'liq edi.

5. 2017-yil 6-aprel, "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar va qo'shimcha kiritish to'g'risida"gi qonun Yettita normaga o'zgartirish va qo'shimcha kiritildi. Ular sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash maqsadida Sudyalari oliy kengashi hamda iqtisodiy va ma'muriy sudlar faoliyatining huquqiy asosi mustahkamlanishi bilan bog'liq edi.

6. 2017-yil 31-may, "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida (80, 93, 108 va 109-moddalariga)"gi qonun To'rtta norma o'zgardi. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish, shuningdek, Konstitutsiyaviy sud mustaqilligini mustahkamlashga oid ayrim o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritildi.

7. 2017-yil 29-avgust, "Toshkent shahar xalq deputatlari tuman kengashlariga saylov to'g'risida"gi qonun Ikki norma o'zgartirish va qo'shimcha kiritildi. Jumladan, Toshkent shahri tarkibiga kiruvchi tumanlarga hokim tayinlanishi va lavozimidan ozod etilishi Toshkent shahar hokimi vakolatiga kirishi to'g'risidagi norma belgilandi.

8. 2018-yil 15-oktyabr, "Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) saylovi takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida"gi qonun Bitta norma o'zgardi. Fuqarolar yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlarida raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini emas, balki faqat raisni (oqsoqolni) ikki yarim yil muddatga saylash tartibi kiritildi.

9. 2019-yil 4-sentyabr, "Saylov to'g'risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish haqida"gi qonun Ikki norma. 117-moddada sud muomalaga layoqatsiz deb topgan, og'ir va o'ta og'ir jinoyat sodir etgani uchun sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslargina saylovda ishtirok etmasligi, boshqa har qanday hollarda fuqarolarning saylov huquqlarini to'g'ridan to'g'ri yoki bilvosita cheklashga yo'l qo'yilmasligi to'g'risidagi o'zgartirishlar kiritildi.

NATIJALAR

Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlar O'zbekistonni demokratik davlat sifatida rivojlantirish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish va davlat boshqaruvini samarali qilishga qaratilgan. Shu sababli, Konstitutsiya doimiy ravishda jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Konstitutsiyaning moddalari sonining oshishi uning jamiyatdagi amaliy ahamiyatini kuchaytiradi, fuqarolar huquqlarini kengaytiradi va davlat boshqaruvini yanada samarali qiladi.

MUNOZARA

Konstitutsiyaning erkin va farovon hayot tarziga ta'siri masalasi ko'plab ilmiy va siyosiy muhokamalarga sabab bo'ladi. Ba'zi olimlar konstitutsiyaning faqat huquqiy normativ hujjat sifatida emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning vositasi ekanini ta'kidlaydilar. Shu bilan birga, boshqa mutaxassislar konstitutsiyaviy kafolatlar mavjud bo'lsa-da, ularning amalda to'liq ishlashi iqtisodiy, siyosiy va madaniy omillarga bog'liq ekanini qayd etadilar. Shunday qilib, konstitutsiya fuqarolarning erkinligi va farovonligini ta'minlashda muhim, lekin yetarli emas, ya'ni ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar va davlat boshqaruvi sifatini oshirish ham talab etiladi.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev Konstitutsiyaga quyidagi o'zgartishlar kiritishni taklif qildilar.

Prezident Shavkat Mirziyoyev Konstitutsiyaning qabul qilingan kuni (08.12.2021y) munosabati bilan halqimizga yo'llagan tabrigida Konstitutsiyaga o'zgartirishlar kiritishni taklif qildilar.

Prezident, inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha amaldagi tizim samarasini oshirish maqsadida Konstitutsiyada bolalar mehnatiga yo'l qo'ymaslik, nogironlar, keksa avlod vakillarining huquqlarini ishonchli himoya qilish masalalari o'z aksini topishi kerakligini ta'kidlab o'tdilar.

O'z navbatida Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev Konstitutsiyaga kiritilishi lozim bo'lgan asosiy o'zgartirishlarni yo'nalishlarini sanab o'tdilar:

1) Muqaddam amal qilib kelgan "DAVLAT — JAMIYAT — INSON" tamoyilini "INSON — JAMIYAT — DAVLAT" deb o'zgartirish, uni milliy qonunchilikda va huquqiy amaliyotda mustahkamlash;

2) Iqtisodiy islohotlar jarayonida inson manfaatlarini ta'minlash;

3) "JAMIYAT – ISLOHOTLAR TASHABBUSKORI" - degan ezgu g'oya doirasida asosiy qonunda fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni va maqomini konstitutsiyaviy jihatdan mustahkamlash;

4) Bosh qomusda oila institutini rivojlantirish, ezgu insoniy qadriyatlarni kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish, millatlararo totuvlikni yanada mustahkamlash bo'yicha konstitutsiyaviy asoslarni belgilash;

5) Yoshlarning huquq va manfaatlarini to'la ta'minlash maqsadida yoshlar sohasidagi davlat siyosati, yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash masalasi, ularning huquq va burchlarini konstitutsiyaviy darajada aks ettirish;

6) "YANGI O'ZBEKISTON — IJTIMOIIY DAVLAT" tamoyilini konstitutsiyaviy qoida sifatida muhrlash;

7) Inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha amaldagi tizimning samarasini oshirish maqsadida Konstitutsiyada bolalar mehnatiga yo'l qo'ymaslik, nogironlar, keksa avlod vakillarining huquqlarini ishonchli himoya qilish masalalarini aks ettirish;

8) Konstitutsiyaga ekologiyaga oid maxsus boblar kiritish. "O'zbekiston Konstitutsiyasida ham ushbu dolzarb masalaga doir huquqiy normalar ustuvor o'rin egallashi kerak", — dedi Shavkat Mirziyoyev;

9) Uchinchi Renessansning to'rt uzviy halqasi bo'lmish bog'cha, maktab, oliy ta'lim va ilmfan sohalarini rivojlantirish masalalarini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlab qo'yish.

Hozirgi kunda moddalar soni

2022-yildagi so'nggi o'zgartirishlardan so'ng Konstitutsiya **128 moddadan 155 moddaga** ko'paygan.

U 8 bobdan iborat bo'lib, yangi moddalarda fuqarolarning huquq va erkinliklari, ijtimoiy himoya, referendum va davlat organlari vakolatlari kengaytirilgan.

XULOSA

Shunday qilib, konstitutsiya nafaqat huquqiy normativ hujjat, balki erkin va farovon hayot tarzini ta'minlovchi asosiy vositadir. Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, ijtimoiy

adolatni ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni yaratish orqali konstitutsiya jamiyatning rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli, har bir fuqaroning konstitutsiyaviy bilimga ega bo'lishi va huquqlarini bilishi jamiyatning umumiy farovonligi uchun muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – Oliy Majlis, Toshkent, 1992.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonunchilik – Toshkent, Fan, 2018.
3. Умаров, Ш. Konstitutsiya va inson huquqlari – Toshkent, Fan, 2015.
4. Қодиров, Н. Fuqarolik jamiyati va konstitutsiya – Toshkent, Universum, 2017.
5. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida Qonuni – Toshkent, 2019.
6. Madaniyat va huquq: ilmiy jurnal, №3, 2020 – Toshkent.
7. Бекмуродов, А. Ijtimoiy adolat va konstitutsiya – Toshkent, Universum, 2017.
8. Рахимов, Т. Erkin va farovon jamiyatni shakllantirishdagi konstitutsiyaning o'rni – Toshkent, Fan, 2019.
9. Саидов, Ж. O'zbekiston Respublikasida huquqiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlik – Toshkent, Yuridik nashr, 2021.